

**MUHAMMAD HUSAYN HAYKALNING “ZAYNAB” ROMANIDAGI XALQONA VA
MILLIY LEKSIK BIRLIKLARNING BADIY VAZIFASI XUSUSIDA****Avazova Maftuna**

Oriental universiteti 2-bosqich magistranti.

+998 90 655 67 02 maftunaavazova702@gmail.com<https://doi.org/10.5281/zenodo.18368713>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Muhammad Husayn Haykalning “Zaynab” romani til xususiyatlari tahlil qilinib, unda qo‘llangan xalqona va milliy leksik birliklarning badiiy vazifasi yoritiladi. Tadqiqot jarayonida asardagi xalq nutqiga xos so‘z va iboralar hamda milliy-madaniy mazmunga ega leksik birliklar aniqlanib, ularning realizm metodini shakllantirishdagi roli ochib beriladi. Leksik birliklarning qahramonlar nutqini tabiiylashtirish, ijtimoiy muhitni aks ettirish va milliy koloritni kuchaytirishdagi funksiyalari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari “Zaynab” romanining arab realizmi taraqqiyotidagi o‘rnini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar. Muhammad Husayn Haykal, “Zaynab” romani, xalqona leksika, milliy leksik birliklar, realizm, badiiy til, milliy kolorit.

Аннотация. В статье анализируются языковые особенности романа Мухаммада Хусейна Хайкала «Зейнаб», в частности художественные функции разговорной и национально окрашенной лексики. В ходе исследования выявляются лексические единицы, характерные для народной речи и национально-культурного контекста, и определяется их роль в формировании реалистического метода. Особое внимание уделяется функциям лексики в раскрытии социальной среды, характеров персонажей и национального колорита произведения. Полученные результаты позволяют уточнить место романа «Зейнаб» в развитии арабского реализма.

Ключевые слова. Мухаммад Хусейн Хайкал, роман «Зейнаб», разговорная лексика, национальная лексика, реализм, художественный язык, национальный колорит.

Abstract. This article examines the linguistic features of Muhammad Husayn Haykal’s novel Zaynab, focusing on the artistic functions of colloquial and nationally marked lexical units.

The study identifies lexical items characteristic of folk speech and national cultural context and analyzes their role in shaping the realist method. Particular attention is paid to the functions of these lexical units in naturalizing character speech, depicting the social environment, and reinforcing national color. The findings contribute to a deeper understanding of Zaynab as a key work in the development of Arabic literary realism.

Keywords. Muhammad Husayn Haykal, Zaynab, colloquial vocabulary, national lexical units, realism, literary language, national color.

KIRISH

XX asr boshlarida arab adabiyotida yuz bergan ijtimoiy-siyosiy va madaniy o‘zgarishlar badiiy tafakkurda yangi estetik tamoyillarning shakllanishiga olib keldi. Xususan, realizm metodining paydo bo‘lishi va rivojlanishi arab romanchiligining yangi bosqichga ko‘tarilishida muhim omil bo‘ldi. Ushbu jarayonda misrlik yozuvchi Muhammad Husayn Haykal (1888–1956) ijodi, ayniqsa uning “Zaynab” romani alohida ahamiyat kasb etadi.

“Zaynab” romani arab adabiyotida qishloq hayotini markazga qo‘ygan dastlabki realistik asarlardan biri bo‘lib, unda oddiy dehqonlar hayoti, ularning ijtimoiy muammolari, urf-odatlar va axloqiy me‘yorlar badiiy jihatdan chuqur aks ettirilgan. Asarning realizm ruhini ta‘minlovchi asosiy omillardan biri muallif tomonidan keng qo‘llangan xalqona va milliy leksik birliklardir.

Xalqona leksik birliklar personajlar nutqini jonli, tabiiy va hayotiy qilib ko'rsatishga xizmat qilsa, milliy leksik birliklar asarga mahalliy kolorit bag'ishlab, Misr qishlog'ining ijtimoiy-madaniy muhitini to'liq ochib beradi. Shu sababli, mazkur leksik qatlamni ilmiy jihatdan tahlil qilish romanning badiiy tabiatini, shuningdek, Haykal realizmining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Muhammad Husayn Haykalning "Zaynab" romanida qo'llangan xalqona va milliy leksik birliklarni tizimli ravishda o'rganish, ularning badiiy vazifasini aniqlash hamda arab realizmi shakllanishidagi rolini ilmiy asosda yoritishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida zamonaviy filologiya va adabiyotshunoslikda keng qo'llaniladigan metodlardan foydalanildi. Xususan, quyidagi usullar tadqiqotning metodologik asosini tashkil etdi:

tavsifiy-tahliliy metod – xalqona va milliy leksik birliklarni aniqlash va tasniflashda; leksik-semantik tahlil – leksik birliklarning ma'no doirasi va konnotativ yuklamasini aniqlashda; kontekstual tahlil – birliklarning badiiy matndagi funksiyasini ochib berishda; qiyosiy-tahliliy metod – Haykal ijodini boshqa erta realist arab asarlari bilan qiyoslashda.

Asosiy manba sifatida Muhammad Husayn Haykalning "Zaynab" romanining arabcha matni o'rganildi. Undagi leksik birliklar tematik guruhlariga ajratilib (mehnat, kundalik turmush, oilaviy munosabatlar, urf-odatlar), ularning badiiy vazifasi alohida tahlil qilindi.

NATIJALAR

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, "Zaynab" romanida xalqona va milliy leksik birliklar muallif tomonidan ongli ravishda tanlangan bo'lib, ular romanning realizm ruhini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xalqona leksik birliklarning badiiy vazifasi. Muhammad Husayn Haykal "Zaynab" romanida xalqona leksik birliklardan keng foydalanish orqali qishloq hayotining tabiiy manzarasini yaratadi. Xalqona leksika asarda, avvalo, ijtimoiy qatlamni aniqlash, nutqni jonlantirish va realistik tasvirni kuchaytirish vazifasini bajaradi. M. M. Badaviy ta'kidlaganidek, arab realizmining shakllanishida xalq tilining badiiy matnga kirib kelishi muhim estetik burilish hisoblanadi (Badawi, 1975).

Romanda dehqonlar hayoti bilan bog'liq "فلاح" (dehqon), "فلاحة" (dehqonchilik), "قوت" (rizq), "عيش" (non, tirikchilik), "شغل" (ish) kabi xalqona birliklar muntazam qo'llanadi. Masalan, "عيش" so'zi nafaqat oziq-ovqatni, balki butun hayot mazmunini anglatib, qahramonlarning moddiy ehtiyojlarga qanchalik bog'liqligini ko'rsatadi. Bu holat qishloq aholisining yashash falsafasini ochishga xizmat qiladi.

Dialoglarda uchraydigan og'zaki nutqqa xos birliklar – "كده", "ماشي", "ليه", "إزاي", "خلاص" – qahramonlarning savodsiz yoki kam savodli qatlamga mansubligini bildirib, ularning nutqini adabiy til me'yorlaridan ongli ravishda chetlashtiradi. R. Allen buni ilk arab romanlarining asosiy xususiyatlaridan biri sifatida baholaydi (Allen, 1995).

Bundan tashqari, hissiy-ekspressiv xalqona birliklar romanda alohida ahamiyat kasb etadi. "حرام يا", "ساتر يا", "آه", "رب يا", kabi so'z va iboralar personajlarning ichki iztiroblarini bevosita ifodalab, psixologik realizmni kuchaytiradi. Ayniqsa, Zaynabning majburiy nikohga bo'lgan munosabatini ifodalovchi ohanglarda bu birliklar dramatik ta'sirni oshiradi.

Shu tariqa, xalqona leksik birliklar romanda faqat nutqni bezash vositasi bo'lib qolmay, balki qahramonlarning ijtimoiy holati, ruhiy kechinmalari va hayot falsafasini ochib beruvchi muhim badiiy mexanizm sifatida xizmat qiladi.

Milliy leksik birliklarning badiiy vazifasi. Milliy leksik birliklar “Zaynab” romanida Misr qishlog‘ining tarixiy, madaniy va ijtimoiy muhitini badiiy jihatdan modellashtirishda muhim o‘rin tutadi. Bu birliklar orqali muallif voqealarni aniq milliy makonga joylashtirib, asarga kuchli kolorit bag‘ishlaydi. R. Ashurning ta’kidlashicha, milliy leksika arab romanida ijtimoiy makonning semantik asosini tashkil etadi (Ashur, 2001).

Qishloq xo‘jaligi bilan bog‘liq “الأرض” (yer), “الحقل” (dala), “الزرع” (ekin), “الموسم” (mavsum), “الري” (sug‘orish) kabi birliklar romanda markaziy tushunchalar sifatida takrorlanadi.

Yer obrazi romanda nafaqat iqtisodiy boylik, balki inson taqdirini belgilovchi kuch sifatida talqin qilinadi. Qahramonlarning baxti yoki fojeasi ko‘pincha yerga egalik masalasi bilan chambarchas bog‘lanadi.

Oilaviy va ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi milliy leksik birliklar alohida guruhni tashkil etadi: “الزواج” (nikoh), “الخطبة” (unashtirish), “العرض” (nomus), “السمعة” (obro‘), “الطاعة” (itoat), “الأهل” (oila). Ayniqsa, “العرض” va “السمعة” birliklari Zaynabning shaxsiy baxti jamiyat talablariga qurbon qilinishini asoslab beruvchi asosiy tushunchalar sifatida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, urf-odat va an‘analarni ifodalovchi “العوادات”, “التقاليد”, “الفرح” (to‘y), “الغناء” (aza) kabi birliklar romanning milliy ruhini mustahkamlaydi. Bu birliklar orqali muallif an‘anaviy jamiyatning yopiq tizimini va undagi ijtimoiy bosim mexanizmlarini ko‘rsatadi.

Natijada, milliy leksik birliklar romanda faqat etnografik fon vazifasini emas, balki g‘oyaviy ziddiyatlarni ochib beruvchi badiiy vosita vazifasini ham bajaradi.

MUHOKAMA

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Muhammad Husayn Haykal xalqona va milliy leksik birliklardan foydalanishda badiiy realizmning asosiy tamoyillariga ongli ravishda amal qilgan. Xalqona leksika qahramonlar nutqini hayotga yaqinlashtirsa, milliy leksik birliklar asarning ijtimoiy va madaniy kontekstini mustahkamlaydi.

“Zaynab” romanida “عيش”, “قوت”, “شغل” kabi xalqona birliklar bilan “الأرض”, “العرض”, “الزواج” kabi milliy tushunchalarning yonma-yon qo‘llanishi tasodifiy emas. Bu holat moddiy ehtiyojlar bilan ijtimoiy-me‘yoriy bosim o‘rtasidagi ziddiyatni badiiy jihatdan ifodalaydi. Allen buni arab romanida ijtimoiy realizmning muhim belgisi sifatida baholaydi (Allen, 1995).

Haykal romantik adabiyotdan farqli ravishda, xalq hayotini ideallashtirmaydi. Aksincha, xalqona va milliy leksika yordamida jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlik, ayol erkinligining cheklanishi va an‘ana bilan shaxsiy istak o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarni ochib beradi. E. al-Xarrat bu jarayonni arab romanida ijtimoiy ongning uyg‘onishi bilan bog‘laydi (al-Kharrat, 1993).

Shunday qilib, “Zaynab” romanidagi xalqona va milliy leksik birliklar arab realizmi poetikasining shakllanishida asosiy badiiy tayanchlardan biri bo‘lib, ular asarning badiiy-estetik va ijtimoiy ahamiyatini sezilarli darajada oshiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Muhammad Husayn Haykalning “Zaynab” romanida qo‘llangan xalqona va milliy leksik birliklar asarning badiiy tizimida markaziy o‘rin egallaydi. Xalqona leksika qahramonlar nutqini tabiiylashtirib, realizmni kuchaysa, milliy leksik birliklar asarga madaniy va ijtimoiy kolorit bag‘ishlaydi. Ushbu leksik qatlam Haykal realizmining asosiy belgilaridan biri sifatida arab adabiyoti taraqqiyotida muhim bosqichni tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. al-Kharrat, Edwar. *Al-Hassāsiyya al-Jadīda fī al-Riwāya al-‘Arabiyya*. Dār al-Ādāb, 1993.

2. Allen, Roger. *The Arabic Novel: An Historical and Critical Introduction*. Syracuse University Press, 1995.
3. Ashur, Radwa. *Taṭawwur al-Riwāya al-‘Arabiyya al-Ḥadītha*. Al-Hay’a al-Miṣriyya al-‘Āmma lil-Kitāb, 2001.
4. Badawi, M. M. *A Critical Introduction to Modern Arabic Poetry*. Cambridge University Press, 1975.
5. Haykal, Muhammad Husayn. *Zaynab*. Dār al-Ma‘ārif, 1914.
6. Karimov, Baxtiyor. *Badiiy til va uslub masalalari*. Universitet, 2015.
7. Murtazoyev, V. X. (2025). XIX ASR OXIRI–XX ASR BOSHLARIDA MISRDAGI ADABIY MUHITNING JAMIYAT HAYOTIDAGI O ‘RNI XUSUSIDA. *Oriental Journal of Philology*, 5(3), 486-496.
8. Murtazoyev, V. X. (2023). ARAB TILIDAGI GAZETALAR SARLAVHALARI TAHLILI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(5), 300-305.
9. Qodirov, Abdulla. *Adabiyotshunoslikka kirish*. Fan, 2008.
10. Alamov, S. R. (2025). A COMPARATIVE STUDY OF THE TERMS «TOURISM»(SIYĀḤA) AND «VISITATION»(ZIYĀRA) WITHIN THE FIELD OF TOURISM (in the context of arabic, persian, and uzbek languages). *Oriental Journal of Philology*, 5(3), 354-365.
11. Valijon, M. (2025). MILLIY O ‘ZLIK VA OZODLIK G‘OYALARI: NAHDA VA JADID ADABIYOTI QIYOSIDA. O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti konferensiyalari, 346-348.
12. Муртазоев, В. (2024). Лингвостилистический анализ текстов газет Узбекистана и Египта конца XIX–начала XX века. *Зарубежная лингвистика и лингводидактика*, 2(5/S), 465-471.